

ISBN: 978-960-86659-9-6

ΦΡΑΓΚΟΙ ΚΑΙ ΒΕΝΕΤΟΙ ΣΤΗ ΜΕΣΣΗΝΙΑ. ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ
ΤΟ ΔΥΤΙΚΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ • ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΙΕΡΑ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

ΧΟΡΗΓΙΑ
ΜΑΝΙΑΤΑΚΕΙΟΝ
ΙΔΡΥΜΑ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ
2023

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Φράγκοι κ Βενετοί στη Μεσσηνία Διερευνώντας το δυτικό παρελθόν της Πελοποννήσου

ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΚΑΛΑΜΑΤΑ, 7-9 ΙΟΥΝΙΟΥ 2019

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Επιστημονική επιμέλεια
ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΣΤΕΦ. ΜΙΧΑΛΑΓΑ

Επιμέλεια έκδοσης
ΑΡΧΙΜ. ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΧΑΜΑΡΓΙΑΣ

ΧΟΡΗΓΙΑ
ΜΑΝΙΑΤΑΚΕΙΟΝ ΙΔΡΥΜΑ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2023

ΚΑΛΑΜΑΤΑ

Ποῦτῳ

ὁλ. Sin. Messe

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Φράγκοι κ Βενετοί στη Μεσσηνία
Διερευνώντας το δυτικό παρελθόν
της Πελοποννήσου

ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΚΑΛΑΜΑΤΑ, 7-9 ΙΟΥΝΙΟΥ 2019

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Επιστημονική επιμέλεια
ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΣΤΕΦ. ΜΙΧΑΛΑΓΑ

Επιμέλεια έκδοσης
ΑΡΧΙΜ. ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΧΑΜΑΡΓΙΑΣ

ΧΟΡΗΓΙΑ
ΜΑΝΙΑΤΑΚΕΙΟΝ ΙΔΡΥΜΑ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2023

© 2023, ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ
ΧΟΡΗΓΙΑ: ΜΑΝΙΑΤΑΚΕΙΟΝ ΙΔΡΥΜΑ

ISBN: 978-960-86659-9-6

Επιστημονική επιμέλεια:
ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΣΤΕΦ. ΜΙΧΑΛΑΓΑ

Επιμέλεια έκδοσης:
ΑΡΧΙΜ. ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΧΑΜΑΡΓΙΑΣ

Φιλολογική και τυπογραφική επιμέλεια:
ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΠΟΥΛΗΣ

Εκτύπωση:
ΑΦΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΗ Ο.Ε.

Εικόνα εξωφύλλου: Χάρτης του Βασιλείου του Μορέως: REGNUM MOREAE : accuratissime divisum in PROVINCIAS SACCANIAM, TZACONIAM, CALISCOPIUM et DUCATUM CLARENDAE ; una cum INSULIS CEPHALONIA, ZACYNTHO CYTHERA, AEGINA et SIDRA. Sumptibus TOBIAE CONRADI LOTTER. Geogr. et. Chalcogr. Augustae Vindel. / Georg Friderich Lotter sculpsit [1756-1777].

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόγραμμα του Συνεδρίου	11-14
Πρόλογος του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μεσσηνίας κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΣΑΒΒΑΤΟΥ, Καθηγητή Πανεπιστημίου Αθηνών	15-16
Προσφώνηση της Αυτού Εξοχότητος του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας κ. ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΥ	17-20
Χαιρετισμός του Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή ΜΕΛΕΤΙΟΥ-ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Κ. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ	21-22
ΧΡΥΣΑ ΜΑΛΤΕΖΟΥ Λατινοκρατούμενη Πελοπόννησος: Nova Francia καὶ Νέα Ἑλλάδα	25-33
ΜΑΡΙΑ ΝΤΟΥΡΟΥ-ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ Θεσμικές και κοινωνικές πραγματικότητες στο Πριγκιπάτο της Αχαΐας	37-44
ISABELLE ORTEGA Les officiers angevins de la principauté de Morée à travers le programme Eurorange	45-58
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΗΛ. ΛΙΑΚΟΥΡΑΣ Νικόλαος καὶ Ἰωσήφ Μεθώνης. Δύο ἀντιπροσωπευτικά ἀποκλίνοντες θεολογικοί δρόμοι	59-72
ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ Ν. ΑΜΟΙΡΙΔΟΥ Τα Χριστούγεννα του 1437 στη Μεθώνη	73-84
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ Μεθώνη – Κορώνη και Κρήτη: Διακυβέρνηση και κοινωνία στο πρώιμο βενετικό κράτος της Ανατολής (13ος-15ος αιώνας). Συγκριτικές προσεγγίσεις	85-97
ANDREA NANETTI Οι Βενετοί στη Μεσσηνία κατά τον 13ο-15ο αιώνα: Ιστορίες και ιδεολογίες)	99-125

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ	
Τα <i>statuti</i> της Μεθώνης και της Κορώνης. Μια αφορμή για τη διατύπωση σκέψεων περί της βενετικής κυριαρχίας στον ελληνικό χώρο κατά τους πρώτους αιώνες μετά την Δ΄ Σταυροφορία	127-140
ΚΩΣΤΑΣ Ε. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ	
Συλλογική έκφραση και βενετική πολιτική στην Κορώνη: Προσεγγίζοντας τον θεσμό των <i>vetrani</i> – γερόντων στα χωριά της περιοχής (14ος αιώνας)	141-149
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΤΖΑΒΑΡΑ	
Βενετικές ιδιοκτησίες στη Μεσσηνία, 14ος-15ος αιώνας	151-168
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΓΑΣΠΑΡΗΣ	
Διαθήκες από τη Μεθώνη και την Κορώνη του 14ου αιώνα: Σχόλια στα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά των πόλεων	169-188
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΦΟΥΤΑΚΗΣ	
Το σχέδιο των ιωαννιτών ιπποτών Ρόδου και της Μάλτας για εγκατάσταση στο κάστρο Μεθώνης	189-212
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΠΙΡΗΣ	
Το κάστρο στο Γρίζι	213- 220
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ	
Καλλιτέχνες από τη νοτιοδυτική Πελοπόννησο στην ιταλική χερσόνησο	223-238
ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΟΛΙΑΣ	
Ο Ιωάννης Δομένικος Ζώρζης από τη Μεθώνη. Ο κόσμος ενός έλληνα χαρτογράφου στις αρχές του 16ου αιώνα	239-260
ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΤΣΙΚΝΑΚΗΣ	
Πρόσφυγες από την Κορώνη στην Κρήτη τον 16ο αιώνα	261-286
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΓΕΡΟΥΛΟΥ	
Η διαχείριση των υδατικών πόρων στη βενετοκρατούμενη Μεσσηνία	287-304
ΣΟΦΙΑ ΓΕΡΜΑΝΙΔΟΥ	
Οι βενετικοί ανεμόμυλοι του κάστρου Μεθώνης	305-342
ΑΛΕΞΗΣ ΜΑΛΛΙΑΡΗΣ	
Οι Βενετοί στη Μεσσηνία (1686-1715): Η κατάκτηση, η γη, οι πληθυσμοί	343-360

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

Σχεδιασμός κτηριακών υποδομών στη μεσσηνιακή ύπαιθρο της βενετικής περιόδου: Τα καταλύματα των δραγόνων 361-389

ΟΥΡΑΝΙΑ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ

Η αποτύπωση του μεσσηνιακού τοπίου κατά τη Β΄ Βενετοκρατία μέσα από χαρτογραφικό υλικό 391-403

ΙΩΑΝΝΑ ΣΤΕΡΙΩΤΟΥ

Τα επιτελικά σχέδια των φρουρίων της Μεσσηνίας από τον Κώδικα της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης της Βενετίας «Ο Πόλεμος του Μοριά (1684-1697)» 405-434

ΣΠΥΡΟΣ Θ. ΤΑΚΤΙΚΟΣ

«Per privilegio e decoro di quel luogo». Η τοπική βενετική διοίκηση στην Καλαμάτα (τέλη 17ου αιώνα) 435-449

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΒΛΑΣΣΗ

Από τη Χίο στη Μεθώνη. Μια προσωρινή πατρίδα 451-506

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΦΡΑΓΚΟΥ

Ενδείξεις πιθανής λατρείας κατά την Πρωτοελλαδική ΙΙ περίοδο (2700-2200 π.Χ.) στη θέση του καθολικού της Νέας Μονής Βουλκάνου 507-515

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΣΤΕΦ. ΜΙΧΑΛΑΓΑ

Χώροι λατρείας στη βενετοκρατούμενη Μεσσηνία (1686-1715) .. 517- 534

ΓΙΩΡΓΟΣ Β. ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Εκχριστιανισμοί στην provincia di Messenia την περίοδο της Β΄ Βενετοκρατίας (1685-1715) 535-548

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

Διεθνές Επιστημονικό Συνεδριο Φραγκοί και Βενετοί στη Μεσσηνία Διερευνώντας το Δυτικό Παρελθόν της Πελοποννήσου

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ
ΤΗΣ Α.Ε. ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
κυρίου ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ, 7-9 ΙΟΥΝΙΟΥ 2019
ELYSIAN LUXURY HOTEL & SPA ΚΑΛΑΜΑΤΑ
(Συνοικία Κορβίσις - Δυτική Παραλία Καλαμάτας)

Πρόλογος
τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μεσσηνίας
κ. Χρυσοστόμου Σαββάτου
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἀποτελεῖ ἰδιαίτερη τιμὴ γιὰ τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία τῆς Μεσσηνίας ἡ ἔκδοσις τῶν *Πρακτικῶν* τοῦ Διεθνοῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, μέ θέμα: «Φράγκοι καί Βενετοί στή Μεσσηνία. Διερευνώντας τό δυτικὸ παρελθόν τῆς Πελοποννήσου», τοῦ ὁποίου ἡ διοργάνωσις ἦταν ἀποτέλεσμα καρποῦ συνεργασίας τῆς Ἱεραῦς Μητροπόλεως Μεσσηνίας καί τῶν τριῶν Ἀνωτάτων Ἐπιστημονικῶν Ἰδρυμάτων τῆς Χώρας: τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν. Γι' αὐτὴν τὴν συνεργασία ἐκφράζω τίς εὐχαριστίες μου στοὺς ἐκπροσώπους τῶν παραπάνω Ἰδρυμάτων.

Τό ἐν λόγῳ Συνέδριο γιὰ νά μπορέσει νά ἐκπληρώσει τοὺς ἀκραιφνῶς ἐπιστημονικοὺς σκοποὺς του περιορίσει τὴ θεματολογία του σέ συγκεκριμένους χρόνους, φραγγοκρατία καί βενετοκρατία, καί τόπο, στή Μεσσηνία, γι' αὐτό καί ἡ ἐπιλογή τῶν θεμάτων καί τῶν ἐξειδικευμένων εἰσηγητῶν καί εἰσηγήσεων ἔγινε μέ βάση τὴ συγκεκριμένη θεματολογία καί τίς ἐπιδιώξεις τῆς συγκεκριμένης σκοποθεσίας τοῦ Συνεδρίου.

Στό ἔργο αὐτό τῆς ἐπιλογῆς καί τοῦ καθορισμοῦ τῆς ὅλης θεματολογίας πρωτεύοντα λόγο εἶχε ἡ Ἐπιστημονικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Συνεδρίου μέ προεξάρχουσα τὴν Ἀκαδημαϊκὴ καί Ὁμότιμη Καθηγήτρια τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἐλλογιμωτάτη κ. Χρύσα Μαλτέζου, πρὸς τὴν ὁποία ἐκφράζω τίς εὐχαριστίες μου, ὅπως καί στὰ λοιπὰ Ἐλλόγιμα Μέλη τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς, κ. Ἀναστασία Παπαδία-Λάλα, Ὁμότιμη Καθηγήτρια τοῦ Τμήματος Ἱστορίας καί Ἀρχαιολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, κ. Αἰκατερίνη Κωνσταντινίδου, Ἀναπληρώτρια Καθηγήτρια τοῦ Τμήματος Ἱστορίας καί Ἀρχαιολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, κ. Δέσποινα Μιχάλαγα, Ἀναπληρώτρια Καθηγήτρια τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, κ. Ἀγγελικὴ Πανοπούλου, Κύρια Ἐρευνήτρια τοῦ

Ίνστιτούτου Ίστορικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, καί κ. Κωνσταντῖνο Τσικνάκη, Ἐρευνητῆ τοῦ Ίνστιτούτου Ίστορικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν.

Ἰδιαίτερες καί ὄλως ἐξαιρετικές εὐχαριστίες ἐκφράζω στους Ἐλλογιμωτάτους Εἰσηγητές καί Ἐρευνητές, οἱ ὁποῖοι ἤρθαν γιά νά καταθέσουν στό βῆμα τοῦ Συνεδρίου τόν καρπό τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόπου καί μόχθου τους, καί τή συμβολή τους στήν ὄλη ἐρευνητική προσπάθεια.

Λίαν τιμητική γιά τό Συνέδριό μας ἦταν ἡ παρουσία καί ἡ ἀνάληψη μιᾶς προεδρίας ἀπό τόν Ὁμότιμο Καθηγητή κ. Πέτρο Θέμελη ὅπως καί ἀπό ὄλους τούς ἄλλους προέδρους καί συντονιστές.

Τά μέλη τοῦ μουσικοῦ συνόλου *Ex Silentio* συγχαίρουμε γιά τήν ἀνάληψη διοργάνωσης τῆς συναυλίας πού πραγματοποιήθηκε τό ἐσπέρας τῆς ἐνάρξεως.

Τό Συνέδριο δέν θά μπορούσε νά ὀλοκληρωθεῖ, ἐάν δέν ὑπῆρχαν τά μέλη τῆς Ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς καί τῆς Γραμματείας, μέ προεξάρχοντα καί συντονιστή τόν Πρωτοσύγκελλο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Πανοσιολ. Ἀρχιμ. Φίλιππο Χαμαργιά, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τήν ἐπιμέλεια τῆς ἐκδόσεως τοῦ παρόντος τόμου καί ὄλο τό ὀργανωτικό μέρος τοῦ Συνεδρίου μαζί μέ τήν κ. Δέσποινα Μιχάλαγα, ἡ ὁποία ἀνέλαβε καί τήν ἐπιστημονική ἐπιμέλεια τοῦ τόμου. Ἐπίσης, εὐχαριστοῦμε τούς χορηγούς τοῦ Συνεδρίου. Τήν Περιφέρεια Πελοποννήσου στό πρόσωπο τοῦ Περιφερειάρχου, κ. Πέτρου Τατούλη, τό Ἰδρυμα Γεωργίου καί Βικτωρίας Καρέλια, στό πρόσωπο τῆς Προέδρου τοῦ Ἰδρύματος κας Βικτωρίας Καρέλια, τό Μανιατάκειο Ἰδρυμα καί τόν Πρόεδρό του, κ. Δημήτριο Μανιατάκη τό ὁποῖο ἀνέλαβε καί τήν ἐκδοση τῶν *Πρακτικῶν*, τό Ἰδρυμα Καπετάν Βασίλη καί Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου καί τόν Πρόεδρό του, κ. Ἀχιλλέα Κωνσταντακόπουλο, ὅπως καί τό Ἐπιμελητήριο Μεσσηνίας, στό πρόσωπο τοῦ Προέδρου του, κ. Εὐαγγέλου Ξυγκώρου.

Ἄφησα τελευταῖο τόν ὑψηλό ἐπισκέπτη καί συντοπίτη μας, τόν Ἐξοχώτατο τότε Πρόεδρο τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας κ. Προκόπιο Παυλόπουλο, ὁ ὁποῖος ἔθεσε τό Συνέδριο ὑπό τήν αἰγίδα του –καί τόν εὐχαριστοῦμε γι' αὐτό– καί διά τῆς Ὑψηλῆς παρουσίας του κήρυξε τήν ἔναρξη τοῦ Συνεδρίου, ὅπως καί τίς ὑπηρεσίες ἐθιμοτυπίας τῆς Προεδρίας τῆς Δημοκρατίας γιά τή συνεργασία καί ἀρωγή τους.

Μέ τήν πεποίθηση ὅτι ἡ παροῦσα ἐκδοση ἀποτελεῖ οὐσιαστική προσφορά, ἐπευλογῶ αὐτήν καί εὐχομαι νά ἀποτελέσει γιά κάθε ἀναγνώστη πηγὴ ἔρευνας καί γνώσης, καί ἔναυσμα γιά πολλές ἄλλες μελέτες καί ἐργασίες ἐπιστημονικές, πρὸς ὠφέλειαν τῆς Ἱστορίας καί τοῦ Πολιτισμοῦ τῆς Μεσσηνίας.

Καλαμάτα, Ἀπρίλιος 2023

Προσφώνηση
της Α. Ε. του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας
κ. Προκοπίου Παυλοπούλου

Σεβασμιώτατε, Κυρίες και Κύριοι,

Περιποιεί ιδιαίτερη τιμή στο πρόσωπό μου, υπό την ιδιότητά μου ως Προέδρου της Δημοκρατίας, το γεγονός ότι μου παρέχεται σήμερα η ευκαιρία να κηρύξω την έναρξη του Επιστημονικού Συνεδρίου με θέμα «Φράγκοι και Βενετοί στην Μεσσηνία. Διερευνώντας το δυτικό παρελθόν της Πελοποννήσου», το οποίο με τόση φροντίδα και αρτιότητα έχει διοργανώσει ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μεσσηνίας κ.κ. Χρυσόστομος.

Ι. Το θέμα του παρόντος Συνεδρίου είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον, καθώς συνιστά αναμφισβήτητο ιστορικό γεγονός ότι Φράγκοι και Βενετοί πέρασαν από την Μεσσηνία και έχουν αφήσει σημαντικά δείγματα της εδώ ζωής και δράσης τους, όπως μαρτυρείται ιδίως από την παρουσία κάστρων και άλλων αρχιτεκτονικών κατασκευών. Επίσης, ορισμένα ψήγματα του τρόπου ζωής τους –«δυτικός τρόπος ζωής»– επέδρασαν, κάπως, στην διαμόρφωση της νοοτροπίας των κατοίκων της. Παρά ταύτα, η Μεσσηνία –και λόγω γειτνίασης με τον Μυστρά– έμεινε πάντα στο Βυζάντιο, όπως μαρτυρούν, άλλωστε, οι πάμπολλες λαμπρές εκκλησίες της εποχής εκείνης.

Α. Μια εμβληματική όψη της πολύπλευρης φυσιογνωμίας του Βυζαντίου υπήρξε, αναμφισβήτητα, ο Μυστράς, η κοιτίδα της τελευταίας, λαμπρής, δυναστείας των Παλαιολόγων, λίκνο των Γραμμάτων και των Τεχνών κατά την λεγόμενη «Παλαιολόγεια Αναγέννηση», τόπος όπου έδρασε ο μεγάλος φιλόσοφος Γεώργιος Πλήθων Γεμιστός.

1. Ο Μυστράς, λοιπόν, είναι ο τόπος που κλείνει μέσα του τόσο την τελευταία, απέλπιδα δυστυχώς, προσπάθεια πνευματικής και θεσμικής ανάταξης του Βυζαντινού Κράτους και της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, όσο και το μεγαλόπνοο εγχείρημα μεταλαμπαδευσης του βυζαντινού πολιτισμού –και μέσω αυτού του αρχαίου ελληνικού και του ρωμαϊκού πολιτισμού, όπως θα εκθέσω, συντόμως, στην συνέχεια– στην Δύση, προκειμένου να χτισθεί, ανά

τους αιώνες, το μεγαλόπρεπο και πολυπρισματικό οικοδόμημα του ευρωπαϊκού και του δυτικού εν γένει πολιτισμού.

2. Στον Μυστρά ξεκίνησε, με άλλα λόγια, μια προσπάθεια διαφορετικής νοηματοδότησης και αποτίμησης της αρχαίας ελληνικής κληρονομιάς. Ακριβώς γι' αυτό τον λόγο ο Μυστράς έγινε, κατά σχήμα πρόληψης, το εργαστήριο ζύμωσης και της νεοελληνικής ταυτότητας. Ο Παπαδιαμάντης, κατανοώντας με τον δικό του ιδιόμορφο τρόπο το γεγονός αυτό, επικέντρωσε την δράση του μυθιστορημάτος του «Η Γυφτοπούλα» στον Μυστρά ως γεωγραφικό και πνευματικό χώρο.

Β. Τα όσα προανέφερα για τον Μυστρά ισχύουν, τηρουμένων των αναλογιών, και για την γειτονική προς τον Μυστρά Μεσσηνία. Η Μεσσηνία ανήκε κυρίως στο Βυζάντιο, καθώς ο πολιτισμός της απηχούσε, πρωτευόντως, τις αρχές και τις αξίες του βυζαντινού πολιτισμού, ο οποίος, με την σειρά του, δεν υπήρξε μέρος του Μεσαίωνα.

II. Επιτρέψατέ μου, όμως, σε αυτό το σημείο να καταθέσω κάποιες ευρύτερες, από θεματικής απόψεως, σκέψεις μου, τις οποίες θέτω, παρά τον αποσπασματικό τους χαρακτήρα, υπό την κρίση σας.

Α. Οι μελετητές ανακαλύπτουν ολοένα και πιο συναρπαστικές πτυχές της πεμπτουσίας του βυζαντινού πολιτισμού, που συμβατικώς θεωρούμε ότι εγκαινιάσθηκε τον τέταρτο αιώνα και «έπεσε» το 1453. Λέω «συμβατικώς», διότι οι αυστηροί χρονικοί προσδιορισμοί δεν αρκούν, φυσικά, για να περιγραφεί η πολύπλευρη φυσιογνωμία του Βυζαντίου.

1. Μάλιστα, ο μεγάλος Πατέρας της Εκκλησίας, Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός, στο έργο του *Πηγή Γνώσεως*, γράφει ότι, πριν παρουσιάσει την Ορθόδοξη Δογματική Διδασκαλία, όπως αυτή παραδόθηκε από τους Θεοδίδακτους αλιείς και τους Θεοφόρους Ποιμένες και Διδασκάλους, θα παραθέσει τα «κάλλιστα τῶν παρ' Ἑλλησι σοφῶν», γνωρίζοντας ότι καθετί αγαθό «παρὰ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις δεδῶρηται». Είναι μια από τις πιο εύγλωττες μαρτυρίες που περιγράφουν την φυσιογνωμία του Βυζαντίου: Τον σεβασμό προς το Αρχαίο Πνεύμα και την προσήλωση στην Ορθόδοξη Πίστη. Το Βυζάντιο ανακεφαλαίωσε και διέσωσε τον αρχαίο κόσμο, γονιμοποίησε και εμπλούτισε την κολοσσιαία αρχαιοελληνική και ελληνορωμαϊκή κληρονομιά, τις παραδόσεις των λαών που έζησαν και άκμασαν στην λεκάνη της Μεσογείου, και, ταυτοχρόνως, φώτισε με την δική του κληρονομιά τους μεταβυζαντινούς χρόνους, τόσο στην Δύση όσο και στην Ανατολή.

2. Ο βυζαντινός πολιτισμός συνίσταται αφενός σε μια τεραστίων διαστάσεων γραμματεία –τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά–, αποτελούμενη από

σπουδαία έργα που μαρτυρούν βαθύτατη φιλοσοφική παιδεία, αγωνιώδεις αναβάσεις στο δύσβατο όρος της θεογνωσίας, υπαρξιακές αναζητήσεις, αναλύσεις περί ανθρώπινης ψυχής από τους νηπτικούς πατέρες, που ακόμη εκπλήσσουν τον μελετητή με την εμβρίθεια και την οξυδέρκειά τους, τέχνη υψηλού επιπέδου, οι επιρροές της οποίας ανιχνεύονται ακόμη και στους μοντερνιστές ζωγράφους του 20ού αιώνα, μουσική που δεν αποτελεί ένα συναυλιακό ακρόαμα αλλά διατηρεί την ζωντανή, λειτουργική της θέση στην Ορθόδοξη Λατρεία. Και αφετέρου σ' ένα διοικητικό σύστημα και έναν νομικό πολιτισμό που διέσωσε την ελληνορωμαϊκή παράδοση και διαδραμάτισε θεμελιώδη ρόλο στην δημιουργία των σύγχρονων Δημοκρατιών, προβάλλοντας τον σεβασμό στον Άνθρωπο, σύμφωνα με την ρήση του αποστόλου Παύλου: «Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἶς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3,28).

3. Οφείλουμε, λοιπόν, πολλά στο Βυζάντιο. Όχι μόνον εμεῖς, οι Ἕλληνες, αλλά και ο δυτικός κόσμος, στον οποίο το Βυζάντιο διέδωσε τις αξίες και τα πνευματικά επιτεύγματα της αρχαίας σκέψης. Το ίδιο και ο κόσμος των Σλάβων, ο οποίος χάρη στο έργο των Βυζαντινών ιεραποστόλων φωτίστηκε και οδηγήθηκε στην Ορθόδοξη Πίστη, γεγονός που, και σήμερα, αναγνωρίζουν οι σλαβικοί λαοί. Σ' έναν βαθμό, στο Βυζάντιο οφείλει και ο κόσμος των Αράβων και των Οθωμανών, οι οποίοι, αν και συγκρούστηκαν με αυτό, σίγουρα θα αδυνατούσαν να δημιουργήσουν μια στερεή κρατική δομή, εάν δεν είχαν ως υπόδειγμα την βυζαντινή διοίκηση.

4. Η Ελένη Γλύκατζη Αρβελέρ, στο βιβλίο της με τίτλο *Γιατί το Βυζάντιο*, παραπέμποντας στον Paul Valéry, γράφει ότι: «Ευρώπη είναι εκεί όπου το όνομα του Αριστοτέλη και του Πλάτωνα, του Κικέρωνα και του Οράτιου, του Παύλου και του Μωυσή, έχουν βάρος και σημασία. Αυτά γράφει όχι κάποιος Ἕλληνας ή ελληνοκεντρικός μελετητής, αλλά ο Paul Valéry προκειμένου να δώσει τον λειτουργικό και πολιτιστικό ορισμό της Ευρώπης. Η Ευρώπη πολιτιστικά, κατά τον Valéry, στηρίζεται και τρέφεται από το αρχαιοελληνικό ορθολογιστικό επίτευγμα, από την ρωμαϊκή οργανωτική και νομοθετική διευθέτηση και από την ιουδαιοχριστιανική πνευματικότητα». Αν θεωρήσουμε ορθές αυτές τις προϋποθέσεις, δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι το Βυζάντιο είναι η πρώτη, πραγματικά, ευρωπαϊκή κρατική δομή.

III. Ας μου επιτραπεί, στο πλαίσιο αυτής της σύντομης ομιλίας, να συμπυκνώσω τον πυρήνα της ως άνω συνεισφοράς:

A. Οι ρίζες του ευρωπαϊκού και του εν γένει δυτικού πολιτισμού φύονται πάντα στο απaráμιλλο, από πλευράς έμπνευσης και δημιουργίας, έδαφος

του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Όμως, οφείλουμε ν' αποδεχθούμε ότι δίχως την σημαντική συμβολή της αρχαίας Ρώμης, της κρατικής της δομής και των πολιτισμικών της προεκτάσεων, ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός και το αρχαίο ελληνικό πνεύμα δεν θα είχαν βρει το όχημα, πάνω στο οποίο ταξίδεψαν για πέντε, τουλάχιστον, αιώνες. Κι ακόμη περισσότερο, όλο αυτό το, μοναδικό στην ιστορία της ανθρωπότητας, πολιτισμικό αμάλγαμα θα είχε σβήσει και θα αποτελούσε ένα, έστω και τεράστιας αξίας, απολίθωμα στην ιστορία του παγκόσμιου πολιτισμού, χωρίς την τελική σφραγίδα που του εναπέθεσε η Βυζαντινή Αυτοκρατορία και ο δικός της πολιτισμός.

Β. Σφραγίδα, η οποία συντέθηκε από το τρίπτυχο του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, των θεσμών και της έννομης τάξης της αρχαίας Ρώμης και της χριστιανικής διδασκαλίας. Δηλαδή τους «κίονες», πάνω στους οποίους στηρίζεται και σήμερα το αέτωμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά την προφητική ομολογία του Paul Valéry αλλά και την άκρως ανθρωπιστική οξυδέρκεια των ιδρυτών της. Το ευρωπαϊκό ιδεώδες υπηρετεί τις αρχές και τις αξίες του ανθρωπισμού, της αλληλεγγύης, της ειρήνης και της δικαιοσύνης, με έμφαση στον άξονα της κοινωνικής δικαιοσύνης. Είναι δε ιδίως αυτές οι αρχές και αξίες, οι οποίες δίνουν στην ευρωπαϊκή μας οικογένεια, την Ευρωπαϊκή Ένωση, τα εφόδια για να διαδραματίσει τον πλανητικό ρόλο που της αναλογεί και που της αρμόζει, μέσα στους ταραγμένους καιρούς μας, όπου κρίνεται το μέλλον του ανθρώπου και της ανθρωπότητας εν γένει.

IV. Αυτό τον πολιτισμό πρέπει να υπερασπισθούμε ιδίως σήμερα, στο πλαίσιο της μεγάλης ευρωπαϊκής μας οικογένειας, έναντι όσων επιβουλεύονται το ευρωπαϊκό οικοδόμημα και τις πολιτιστικές του καταβολές. Και με βάση τις παρακαταθήκες του πολιτισμού αυτού πρέπει να στείλουμε, *inibi et orbi*, το μήνυμα ότι εμείς οι Έλληνες είμαστε κατ' εξοχήν υπέρμαχοι της ειρήνης και της φιλίας μεταξύ των λαών. Είμαστε όμως, όπως είναι αυτονόητο, εξίσου υπέρμαχοι αλλά και ανυποχώρητοι εγγυητές, έναντι πάντων, του πραγματικού θεμελίου της ειρήνης, που δεν είναι άλλο από τον πλήρη και ειλικρινή σεβασμό της διεθνούς και της ευρωπαϊκής νομιμότητας, στο σύνολό τους.

Κλείνω την ομιλία μου ευχόμενος, ολόθερμα, καλή επιτυχία στο Συνέδριό σας, τα αποτελέσματα των εργασιών του οποίου αναμένω να πληροφορηθώ με πολύ μεγάλο ενδιαφέρον.

Σας ευχαριστώ.

Χαιρετισμός
του Πρύτανη του Εθνικού
και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών,
Καθηγητή Μελέτιου-Αθανάσιου Κ. Δημόπουλου

*Σεβασμιώτατε,
Αξιότιμα μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής,
Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι,
Εκλεκτοί προσκεκλημένοι,*

Με εξαιρετική τιμή χαιρετίζω εκ μέρους των Πρυτανικών Αρχών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, του πρώτου Πανεπιστημίου της χώρας, την έναρξη του Συνεδρίου με θέμα «Φράγκοι και Βενετοί στη Μεσσηνία. Διερευνώντας το δυτικό παρελθόν της Πελοποννήσου». Το Συνέδριο διοργανώνεται από την Ιερά Μητρόπολη Μεσσηνίας, σε συνεργασία με την Ακαδημία Αθηνών, το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών καθώς και με το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.

Το Συνέδριο τελεί υπό την αιγίδα της Α. Ε. του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας κυρίου Προκόπη Παυλόπουλου.

Στόχος του Συνεδρίου είναι η εξέταση της ιστορικής διαδρομής του μεσσηνιακού χώρου κατά τη διάρκεια της Λατινοκρατίας (φραγκικής και βενετικής) (1206-1500 και 1686-1715). Μια απλή περιδιάβαση της Μεσσηνίας αναδεικνύει αμέσως τα σημαντικά μνημεία, κτήρια και κάστρα αυτής της περιόδου. Το Συνέδριο αυτό έρχεται να καλύψει ένα σημαντικό κενό, που είναι η συστηματική και επιστημονική αποτύπωση αυτής της τόσο σημαντικής περιόδου για την Πελοπόννησο.

Καταξιωμένοι επιστήμονες από διάφορους χώρους συμμετέχουν στις εργασίες του Συνεδρίου και αναδεικνύουν πτυχές από την ιστορία αυτής της περιόδου για την Πελοπόννησο. Πολλοί από αυτούς προέρχονται και από το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ως Διοίκηση του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών έχουμε θέσει ως έναν από τους βασικούς μας στόχους την ενθάρρυνση και υποστήριξη δράσεων που συμβάλλουν στην εξωστρέφεια του ιδρύματος και στη διοργάνωση εκδηλώσεων και συνεδρίων που αντα-

ποκρίνονται στις ανάγκες της κοινωνίας και που αναδεικνύουν σημαντικές ιστορικές περιόδους. Σε αυτήν την κατηγορία ανήκει και το Συνέδριο που ξεκινάει σήμερα.

Εκ μέρους των Πρυτανικών Αρχών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών θα ήθελα να συγχαρώ τους διοργανωτές και ιδιαίτερα την Ιερά Μητρόπολη Μεσσηνίας και τον Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη και διακεκριμένο Καθηγητή της Θεολογικής Σχολής μας κ.κ. Χρυσόστομο, καθώς η Ιερά Μητρόπολη έχει αναπτύξει σημαντικό κοινωνικό και ευρύτερα πνευματικό έργο σε πάρα πολλούς τομείς. Επίσης, θα ήθελα να συγχαρώ τις Καθηγήτριες και τους Καθηγητές του Πανεπιστημίου μας που συμμετέχουν στις εργασίες, στη διοργάνωση και στις εργασίες του Συνεδρίου, καθώς και όλες και όλους τους εισηγητές.

Αναμένοντας με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τα πορίσματα των εισηγήσεων, εύχομαι από καρδιάς κάθε επιτυχία στις εργασίες του Συνεδρίου.

